

A Somssich család története

Jelige: Somssich

Tartalomjegyzék

Előszó	3
A Somssich család genealógiája	3
Neves alakok	7
Birtoklástörténet	15
A család címere	19
Kitekintés	23
Felhasznált irodalom és levéltári forrásjegyzék	24
Mellékletek	26

Előszó

A 19. században a Somssich család számított Somogy megye egyik leggazdagabb, legbefolyásosabb és legtehetségesebb családjának, legyen szó akár házasságról, birtokszerzésről vagy éppen politikai karrieréről. A legkülönbözőbb tisztségekben találkozhatunk velük, legyen szó akár megyei, akár országos karrieréről, házasságaik során pedig a legnagyobb somogyi és más vármegyei nemes családokkal kerültek kapcsolatba. Ragyogó karrierjük a 18. század végétől kezdett felfelé ívelni, de a 20. század változásai ennek véget vetettek. A család egykori nagyságát ma mindössze néhány, részben pusztulásra ítélt kastély és különböző nagyságú sírhely, valamint csekély mennyiségű iratanyag őrzi. Kutatásom kezdetén megdöbbenve tapasztaltam, hogy egy ilyen jelentőségű famíliáról mindössze néhány munka született, ezek nagy része sem önállóan jelent meg, nem fedik le teljesen az adott korszakot és sok esetben pontatlanok, még a mai irathány tükreben is. Valamikor úgy nevezték Somogyot, hogy a Somssichok vármegyéje, ma azonban még sok helyi sem tudja, hogy a település romladozó kastélyában valaha ennek a családnak a fényűző lakhelye volt.

Hogyan jutott el a család ilyen pozíciókba? Mi történt velük eközben? Mi vetett véget a Somssichok nagyságának? Ez a dolgozat többek között ezekre a kérdésekre próbálja megadni a helyes választ.

A Somssich család genealógiája

Munkám során első feladatul tűztem ki a családfa lehető legpontosabb rekonstrukcióját, az eddig nyomtatásban megjelent művek adatainak korrigálásával. Ebben segítségemre volt a bibliográfiai anyag összehasonlításán túl a családi levéltár fennmaradt része, valamint a nemességet igazoló dokumentumok családtörténeti hivatkozásai és a tárgyi emlékek a volt Somssich birtokokon.

A legtöbb szerző Miklós csáktornyai várkapitányig (meghalt 1671-ben) vezeti vissza a család eredetét teljes bizonyossággal¹, megszakításokkal azonban fellelhető a középkori eredet is. Véssey Lajosné Somssich Agath 1944-ben megjelent Somssich Pál élete és működése című

¹ Genealógiai táblákért lásd: 1. számú melléklet, valamint Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Budapest, Helikon Kiadó, 1988. X. kötet, Somssich, 300-304. o. (A továbbiakban Nagy Iván.) és Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Budapest, Grill. K. Könyvkiadó vállalat, 1915. 9. kötet, saárdi Somssich, 415-418. o. (A továbbiakban Kempelen.)

munkájában 1395-re teszi az első ismert írást², azonban ennek hitelessége vitatható. Vésseyné még az 1945-ös nagy levéltárpusztulás előtt írta meg művét, ma azonban ezeknek az iratoknak csak egy töredéke áll rendelkezésre, más, korábban megjelent művek nem közölnek 1671 előtti családfát³. A család Horvátországból származik, innen kerültek előbb Zala, majd a 18. században Somogy megyébe⁴. Miklós fiai, Pongrác, Péter és Mátyás 1716-ban nyertek címeres levelet.

A család leszármazása a következőképpen nézett ki:

Miklós csáktornyai várkapitánynak három fia volt, Pongrác, Péter és Mátyás. Péternek az adatok szerint nem született gyermeke. Mátyás a nemesi bandérium főkapitánya volt Horvátországban, egy fia volt, István, aki gróf Draskovich János királyi komornok gyámsága alatt nevelkedett. Pongrác (meghalt 1716 után⁵) Zala megye főadószedője volt, feleségétől, Bodalecz (vagy Badaletz) Borbálától négy gyermeke született: Ferenc, Antal (1698-1778), Marianna (született 1691-ben) és Ilona⁶ (született 1701-ben). A későbbi Sáárdi Somssich család Antaltól ered.

Antal első felesége Zarka Apollónia, akitől egy gyermeke született, Rozina, 1749-től Móricz András udvari secretarius felesége lett, de férje korai halálát követően rövidesen visszatért Sárdra, ahol az édesapját gondozta annak haláláig. Az első feleség korai halálát követően újabb házasságot kötött a feltörekvő Niczky család egyik tagjával, Borbálával. Ebben az esetben a rendelkezésre álló források meglehetősen nagy eltéréseket mutatnak a gyerekek számát illetően⁷, ami biztos, hogy legalább öt gyermek született ebből a házasságból: Lázár,

² Véssey Lajosné Somssich Agath: Somssich Pál élete és működése. Budapest, Dr. Vajna és Bokor, 1944. 11. o. (A továbbiakban Véssey.)

³ A családi levéltár pusztulásáról lásd: A Somssich-család levéltárának és könyvtárának pusztulása Sárdon a második világháborúban. In: Kanyar József: Ámúzsáknak szentelt kies tartomány. Tanulmányok Somogy művelődéstörténetéről (XVIII-XX. Század). Somogyi Almanach 36-40. szám. Kaposvár, 1983. 261-268. o.

⁴ Kaposi Zoltán: Egy középbirtokosi família 100 éve Somogy vármegyében. (A Somssich család felemelkedése.) In: Somogy megye múltjából. Szerk.: Szántó László. Levéltári évkönyv 33. Kaposvár, 2002. 60. o. (A továbbiakban Kaposi.)

⁵ Kempelen 1713-ra teszi Pongrác halálát, azonban ez téves adat, 1716-ban is szerepel a család címeres levelében, ezért csak valamikor ezt követően halt meg.

⁶ Egy esetben Helena név szerepel. Kempelen, 415. o.

⁷ 5-7 gyermek szerepel a könyvanyagban. Az eltérés abból adódhat, hogy a korán elhalt gyermekeket nem minden esetben tüntették fel a genealógiai táblákon.

Antal (született 1742-ben), János (született 1744-ben), Anna (született 1745-ben) és József (1748-1805). Anna Horváth Zsigmond császári-királyi kamarás és Békés megyei főispán felesége lett. Lázár külföldön is tanult, majd jogot végzett, 1790-1791-ben Zala vármegye követe volt az országgyűlésen, 1792-ben királyi udvarnok és helytartósági tanácsos lett. Felesége Jeszenovszky Rozália, gyermekeik nem maradtak. Egyházi pályára került János, aki Rómában tanult, majd hazatérve a Sárdon újonnan emelt katolikus templom első szintmiséjét is celebrálta. Később Győrbe került, kanonok, majd nagyrépost lett és címzetes győri püspök.

A család sikeres története két ágon folytatódott:

1. Antal somogyi főbíró lett, miután testvéreihez hasonlóan is széleskörű tanítatásban részesült. Első felesége Inkey Sophia, a második a szintén befolyásos Tallián család Jozefa nevű tagja. Egy 1798-as levélből tudhatjuk, hogy Antal ebben az évben hunyt el. Somssich Lázár 1798. december 14-én Bécsben kelt levele, amelynek címzettje Antal felesége, Jozefa, alapján tudható, hogy Antal halálhíre nem sokkal korábban érkezett meg hozzá⁸. Három gyermeke⁹ közül Konstancia gróf Breda Lajos császári-királyi kamarás felesége lett, József (meghalt 1860-ban) császári-királyi kamarás, János (1784-1861) pedig szintén császári-királyi kamarás és dzsidás kapitány volt. Neki köszönhető a család bárói, majd grófi rangra emelése (1812-ben és 1813-ban). Felesége báró Sternberg Lujza, fiaik Adolf (1808-1869) és János¹⁰ (1809-1855), akikről újabb két termékeny ág ered.

Adolf császári-királyi főhadnagy, neje somberekai Sauska Emma, akitől két lánya, Anna (született 1844-ben) és Alvira (született 1846-ban), valamint négy fia, János (született 1838-ban), Adolf (született 1839-ben), József (született 1841-ben) és Viktor (született 1848-ban) származik. Adolf és József is dzsidás főhadnagy, mindketten Somssich-lányt vettek feleségül, Adolf Somssich Teréziát, akitől négy gyermek, József (született 1864-ben), Béla (született 1866-ban), Géza (született 1868-ban) és Eszter (született 1876-ban) származik; József pedig első unokatestvérét, Somssich Paulát.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (A továbbiakban MNL SML). XIII./30. Szarkavári Somssich család. 1. doboz. Somssich Antal és felesége, Somssich Antalné született Vizeki Tallián Jozefa levelezése. 1795-1798.

⁹ Kaposi Zoltán munkájában még egy gyermeket említ, Máriát. Az pályafutásáról egyéb adat nem áll rendelkezésre. Kaposi, 60. o.

¹⁰ Kempelelnél Sándor név szerepel.

János fia János (egy helyen Sándor) huszár főhadnagy felesége Sedvina Antónia, akitől hat gyermek származott, János (született 1840-ben), Antónia (született 1841-ben), Johanna (született 1843-ban), Augusztá (született 1845-ben), Paula (született 1849-ben) és Ödön (született 1850-ben). Ödönnek báró Schellerer Rozáliától Tihamér (született 1877-ben) és Ödön (született 1879-ben) nevű fiai születtek.

2. József neje Ürményi Mária volt, akitől öt gyermek, Terézia (született 1780-ban), Miklós (1784-1870), Anna (1785-1807), Pongrácz (1786-1849) és Borbála (meghalt 1879-ben) származott. Véssey Lajosné megemlíti még egy gyermeket, Jánost, aki 1782-ben született, de gyerekkorában meghalt. Terézia báró Lang Ignác, Anna Kajdacsy Antal, Borbála Siskovics József verőcei és baranyai főispán felesége lett. Miklós Somogy megye alispánja, országgyűlési követ volt, felesége Kajdacsy Jozefa, akitől gyermekei Pál (1811-1888) helytartósági tanácsos, képviselő, majd képviselőházi elnök, Mária (1811-1886), Latinovics Lajos felesége, Terézia (született 1817-ben), Friebeisz Lajos felesége, Lőrinc (1819-1894), somogyi alispán és János (1824-1855), aki 1848-ban honvéd ezredes, élete utolsó éveiben Amerikában élt. Lőrinc ágán a következőképpen folytatódott a család: fia, Andor (született 1844-ben) Jeszenszky Zsuzsannát vette feleségül, akitől gyermekei: Mária (született 1869-ben), Szily Tamás baranyai főispán felesége, Agáth (született 1870-ben), Véssey Lajos felesége, Ilona (1872-1909), Svastics Aladár felesége, Jolán (született 1874-ben), Bosnyák Géza neje, valamint Andor (született 1879-ben) és Miklós (született 1876-ban), akinek felesége Püspöky Margit, gyermekeik Andor (született 1900-ban), Gyula (született 1902-ben) és Mária (született 1910-ben).

Somssich József és Ürményi Mária másik fia, Pongrácz útján a következőképpen alakul a család: feleségétől, Zichy Juliannától Johanna (meghalt 1849-ben), báró Wimpffen Dénes neje, József (1812-1894) és Imre (1819-1886) született¹¹. Nagy Iván alapján még egy gyermekük volt, Béla, aki 1838-ban halt meg, erre a levéltárban is találtam bizonyítékot. Béláról a levéltári anyag alapján annyit lehet tudni, hogy aljegyző szeretett volna lenni, azonban ezt apja nem hagyta.¹² József császári-királyi kamarás, a nádori huszár ezred kapitánya¹³, felesége báró Schiller Amália, gyermekeik Imre (született 1843-ban, felesége gróf Széchenyi Mária) és Terézia (1844-1900), a fentebb már említett Somssich Adolf felesége. József már

¹¹ Egyes források szerint volt még egy Béla nevű fiúk is, aki korán, 1838-ban elhalálozott.

¹² MNL SML XIII./30. Szarkavári Somssich család iratai. 2. doboz.

¹³ MNL SML Nobilitaira, Somssich, 77. o.

fiatal korában tehetséges volt a rajzolás terén,¹⁴ mint azt a szarkavári kápolna képei és adományai mutatják, ezt a későbbiekben is kamatoztatni tudta. Somssich József házassága kapcsán merül fel egy kérdés. A kaposújlaki kastély melletti kápolna főtáráján az ő és felesége, Carolina neve szerepel 1888-ban, viszont egyik szerző sem említi másik feleséget Schiller Amálián kívül. Nem túl valószínű, hogy hibásan szerepel a név, esetleg ez nem tartozik fel a családnak a kápolnában, sokkal inkább lehetséges, hogy József másodszor is nősült és új feleségével készíttették az oltárt¹⁵. Ez azért is valószínűsíthető, mert a kastélytól nem messze lévő mauzóleumot a felirat tanúsága szerint Amáliának emelte József 1874-ben. Pongrác fia Imre felesége Siskovich Mária volt, gyermekük Pongrác.

József és Schiller Mária fia, Imre ágán Széchenyi Máriától született gyermekei a következők: Margit (született 1870-ben), László (született 1874-ben), Gyula (született 1876-ban), János (született 1884-ben) és Antal (született 1880-ban), neki Hendeffy Margittól született gyermekei Imre (született 1907-ben) és Ella (született 1909-ben).

A családtörténeti kutatás kapcsán elemeztem a Somssichok házassági stratégiáját, valamint a kapcsolatok térbeliségét. Amint az a fenti leírásban és a genealógiai táblán is látható, elsősorban olyan családokkal kerültek kapcsolatba, akik somogyi vagy legalább szomszédos vármegyei érdekeltségűek, mint Zala vagy Baranya vármegye. A vizsgált korszakban elsősorban azok a családok jöttek szóba házassággal kapcsolatban, akik hasonló rangú, szintén feltörekvő családiak voltak a vármegyének, mint a Tallián, Inkey vagy Niczky családok, akik ugyancsak a korszakban lettek kiemelkedő jelentőségűek a területen. A család felemelkedésével egy időben magasabb rangú családok, mint például a Zichy vagy a Sternberg is elterbe kerültek, ami fontos stratégiai lépés volt. Egyetlen rangon aluli házasság történt, Somssich Pál esetében, aki meglehetősen későn vette nőül Szabó Borbálát.

Neves alakok

Miért éppen ez a hat férfi került kiválasztásra? Nyilván egy ekkora terjedelmű dolgozatban nincs lehetőség minden fontos személy életrajzának ismertetésére, pedig számos jelentős politikus, katona és művész szerepelhetne ebben a részben. Az itt szereplő alakok kiválasztásánál a döntő szempont az volt, hogy mennyire voltak jelentősek a család vármegyei életének szempontjából, mennyiben járultak hozzá a birtokállomány növeléséhez és hogy

¹⁴ MNL SML XIII./30. Szarkavári Somssich család iratai, 1. doboz. Somssich Józsefhez írt levelek.

¹⁵ Lásd fényképmelléklet.

mindegyikükben volt valami különleges, amivel elősegítették családjuk vármegyei kereteken belül és kívül való ismertté tételét. Az utolsó négy személy, Pongrác, Miklós, Pál és János életrajza ezenkívül rövid betekintést nyújt abba, hogy a reformkorban meghatározó famíliák tagjai nem feltétlenül ugyanazokat a nézeteket vallották.

Somssich Antal (1698-1779)

Néhány személy különösen nagy jelentőséggel bírt a Somssichok között, nemcsak a megyei, de országos viszonylatban is. Az első közülük Somssich Antal, Somssich Pongrác és Bodalecz Borbála fia. Antal 1698-ban született a Zala vármegyében fekvő Csehoveczen. 1724-től tevékenykedett Somogy vármegyében, amikor aljegyzővé választották. Karrierje tovább ívelt, 1736 és 1748 között töltötte be az alispáni tisztséget a megyében¹⁶. 1746-tól kezdve ő viseli először a saárdi előnevet, az adományt 1746. május 25-én kapta Mária Teréziától.¹⁷ Első felesége Zarka Apollónia volt, akivel 1729-ben házasodott össze. A házasságból egy lány született, a feleség pedig 1834-ben elhalálozott. A Zarka család Somogy vármegyei érdekeltsége is azon okok közé sorolható, ami miatt Antal később itt indított nagyobb birtokszerzéseket. A második felesége Niczky Borbála volt, egy ugyancsak ekkoriban nagy karriert befutó család lánya. A második feleségtől öt gyermeke maradt, egyes adatok szerint összesen hét gyermekük született. A gyerekek taníttatására és jó kiházasítására az apa nagy gondot fektetett. Az első lány, Rozina Mórincz András udvari secretarius felesége lett, de a férj korai halálát követően visszatért Sádra és apját ápolta annak haláláig. Anna a szintén jó nevű Horváth család Zsigmond nevű tagjának felesége lett. Mindkét lány férjhezmenetelekor megkapta az öket megillető pénzt, ékszert, ruhát és berendezési tárgyat, testamentumában pedig Antal külön pénzösszegek kifizetéséről is gondoskodott lányai irányába¹⁸.

A négy fiúgyermek taníttatásáról az apjuk megfelelőképpen gondoskodott. Az első fiú, Lázár Bécsben és Itáliában tanult, majd jogot hallgatott és 1764-ben apja költségén eljutott Pozsonyba is az országgyűlésre, hogy ott betekintést nyerhessen az ország dolgaiba¹⁹.

¹⁶ Vésseyné, 12. o., Kaposi, 60. o.

¹⁷ A királyi könyvek : jegyzéke a bennük foglalt nemesség czim, czimer, előnév és honosság adományozásoknak, 1527-1867. Szerk.: Illéssy János-Pettkó Béla. Budapest, Heraldika Kiadó, 1998. 196.o. (A továbbiakban: Királyi könyvek.)

¹⁸ Vésseyné, 23. o.

¹⁹ MNL SML Nobilitaria, Somssich, Somssich Antal 1777-es végrendelete.

Végrendeletében Antal külön kiemeli, hogy Lázár taníttatására fordította a legtöbbet. János egyházi pályára került, Rómában tanult, végül Győrben kanonok, majd nagyprépost lett. Birtokossá nem válhatott, de apja gondoskodott arról, hogy testvérei évjáradékot fizessenek neki. Antal Bécsben, Nagyszombaton és Egerben tanult, majd megyei tisztségeket viselt. A legfiatalabb fiú, József Győrben és Nagyszombaton folytatta tanulmányait. Vélhetően jogásznak szánták, de hivatalt nem akart viselni, ezért a sárdi gazdaságot vitte. Mindegyik gyerek szép jussra tett szert apjuk aktív birtokszerzéseinek köszönhetően²⁰.

Antal első birtokadományát az 1740-es években szerezte, majd újabb adományok és vásárlások útján tetemes mennyiségű földhöz juttatta a családot. 1779-es halálakor fiai mintegy 30000 hold újszerzeményű birtokot örökölték tőle, nem beszélve a korábbi zalai Somssich-birtokokról. Ide sorolható többek között Sárd, Bárdudvarnok, Mike, Kadakút, Gige és Viszló. Sárdon hozta létre a családi központot, és építtette az itteni kastélyt, ahol később nagyjából 3000 kötetes könyvtár, a levéltár és sok értékes bútor is helyet kapott²¹. Ugyancsak hozzá köthet a római katolikus templom építése, ahol többek között helyett kapott a Somssich család kriptája is.

Somssich János (1784-1861)

Antal azonos nevű fiától származik Somssich János, akinek a család több rangot és jelentős mértékű birtoknövekedést is köszönhet. János 1784-ben született és elég hosszú életet élt, 1861-ben halt meg. Tanulmányai után katonai pályára tért, császári-királyi őrnagy ezredes lett. 1812. december 11-én elnyerte a bárói, majd rá néhány hónapra, 1813. április 9-én a grófi címet is.²² Ezen az ágon ered az idősebbik grófi ág. Nem tudni pontosan, minek köszönhető ez a két hirtelen jött rang, valószínűleg katonai érdemei miatt kapta²³. Felesége báró Sternberg Lujza, akitől két fia született. A család Csehországban élt²⁴.

²⁰ Kaposi, 67-68. o.

²¹ Dr. Reiszig Ede: Somogy vármegye községei. In: Somogy vármegye. Szerk.: Csánki Dezser. Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiája 15. kötet. Budapest, Apolló Rt., é.n. 146. o. (A továbbiakban Csánki.)

²² Királyi könyvek, 196. o.

²³ Kaposi, 73. o.

²⁴ U.o.

János a felesége halála után visszaköltözött Somogyba és ott birtokszerzésbe kezdett az 1840-es évek elején²⁵. Ezen szerzemények közül fontos kiemelni Babócsát, ami korábban a verebi Végh családé volt. A birtok tartozékai voltak Somogyaracs, Rinyaújnép és Patosfa birtokok, ezekre 1842-ben tett szert János. Más források szerint már János fia Adolf vásárolta a birtokokat²⁶. Ekkoriban²⁷ szerzett meg egy újabb területet a vármegyében, a Babócsától északra fekvő Kivadárt Páczóddal és Bodviczával együtt, ami korábban Jankovich és Pongrácz-birtok volt.

Somssich Miklós (1784-1870)

Somssich Pongrácz testvére, Miklós ugyancsak szép karriert futott be és a 19. században a család egyik legismertebb tagjává vált. Jogásznak készült, fényes karrier állt elé, azonban apja 1805-ös halálát követően anyja kérésére hazaköltözött Sárdra. 1806-ban aljegyző, majd másodjegyző lett a vármegyénél, 1809-ben pedig főjegyző. 1811-ben országgyűlési követ lett Somogyot képviselve, 1813-ban pedig a vármegye alispánjává választották. Az országgyűléseken hamar csatlakozott a liberális nézetű politikusokhoz és ő is aktív taggá vált. Az 1830-as években a Deák-csoport egyik vezéralakja. Az 1839/40-es országgyűlést követően visszavonult, helyét a fiának, Pálnak adta át, ezt követően már nem politizált²⁸.

Miklós megyei szinten újabb birtokszerzésbe kezdett, akárcsak testvére és több rokona ebben az időben. 1808-ban testvérével megkapták az atyai örökséget, azonban ezt Pongrácz kérésre 1812-ben újraosztották, mert ő kedvezőtlenül találta.²⁹ A birtokegyezséget követően Miklós kezében 9780 hold birtok volt, azonban ezt 1840-ig 14407 holdra gyarapította. Az új szerzemények mind a sárdi és nagybajomi uradalmak körül épültek ki.

Miklós 1810-ben nősült meg, felesége Kajdacsy Jozefa, egy befolyásos középbirtokos család tagja lett. A hosszú házasságból öt gyermek született, három fiú (Pál, Lőrinc és János), valamint két lány (Mária és Terézia). A házaspár 50 éven keresztül élt boldogan, aranylakodalmukat 1860. február 10-én ünnepelték, erről egy kis fémtábla is megemlékezik a

²⁵ Vasdényey Imre: Írások a birtokok és birtokosok Somogyvármegyében. Kaposvár, 1922. 9. o.

²⁶ Csánki, 37. o.

²⁷ A források egy része szerint még ebben az évben, mások szerint 2 évvel később történt a birtokvétel.

²⁸ Kaposi, 77. o.

²⁹ Véssey, 29. o.

sárdi templomban. Perczel Mór visszaemlékezései szerint Somssich Miklós az ünnepen mondott beszédében végig feleségét dicsérte, akinek szépsége és jósága lenyűgözte őt.³⁰ Az évfordulót hamarosan gyász követte, Somssich Miklósné Kajdacsy Jozefa ugyanis hat héttel később, váratlan betegség következtében elhunyt. Férje tíz évvel utána távozott, hátralévő éveit magányosan, visszavonulva töltötte.

A Sárdhoz közel lévő Sörnyepusztán építtetett egy kisebb kastélyt, az 1840-es években ide költözött, a sárdi családi lakot pedig fiainak engedte át. 1863 után telente Pécsre, Kaposváron és Pesten tartózkodott, miután az említett évben rablók támadták meg Sörnyén és ütlegették az idős embert. Miklós súlyos sérüléseket szenvedett, több csontja eltört és a feje is megsérült, de felépült a támadást követően.³¹ Végül 1870-ben halt meg Sörnyén, hatalmas temetést rendeztek neki. Síremléke ma a sárdi templomban található több családtagjával együtt, ahol az alábbi szavakkal állítottak neki emléket: „Sárdi Somssich Miklós Józsefnek fia, Somogy megyének egykoron alispánja és négyszer országos követe meghalt 1870. december 19. munkás és közhasznú életének 87. évében. Gyászolják az elvesztett jó atyát hálás gyermekei.”³²

Somssich Pongrác (1786-1849)

Nem maradhat ki ebből a felsorolásból Somssich Miklós testvére, Pongrác, a család 19. századi történetének egyik legkimagaslóbb alakja és a fiatalabb grófi ág megteremtője. Pongrác Somssich József és Ürményi Mária második fiaként 1786-ban látta meg a napvilágot Sárdon. Hivatalt először a vármegyében viselt, miközben testvérével, Miklóssal a vármegyei ellenzék élén állt. 1825-ben somogyi alispán lett és ugyanebben az évben beválasztották az 1790-1791-es opetárumokat átdolgozó bizottságba, emiatt az 1820-as évek végén már hosszabb ideig tartózkodott Pesten. Ezt követően rövidesen teljes fordulatot vett a politikai nézetrendszere, egyre inkább a kormány álláspontja felé közeledett³³. Mi okozhatta ezt a fordulatot? Úgy tudjuk, Reviczky kancellár mindent elkövetett, hogy változtasson Pongrác nézetein. Nyilván a tehetséges politikus is felismerte az ebben rejlő lehetőségeit, rövidesen már szépen ívelt felfelé a karrierje országos viszonylatban. Először alnádorrá, majd 1833-ban

³⁰ U.o., 35. o.

³¹ U.o., 37. o.

³² Ld. Fényképmelléklet.

³³ Kaposi, 79. o.

személynökké nevezték ki, 1836-ban Baranya vármegye főispánja, 1841-ben császári-királyi kamarás, udvari belső titkos tanácsos lett, 1845-ben pedig megkapta a grófi rangot³⁴. Unokaöccse, Pál hasonló ajánlatot kapott néhány évtizeddel később, ahogy azonban lentebb láthatjuk, ő más utat választott. Pongrác a nagyívű karrier ellenére sokat veszített népszerűségéből politikai nézetei és az udvar támogatása miatt a vármegyében, azonban sokat nyert ezzel a lépésével. Korábbi megyei szintű népszerűségének bizonyítéka az a néhány, levéltárban fennmaradt vers, amelyet neki küldtek, ezekben még arról emlékeznek, mennyi jót is tett Pongrác a vármegyéért.³⁵

Somogyban nagy jelentősége volt a kaposvári kórház és gimnázium (a mai Táncsics Mihály Gimnázium) létrehozásában. Ő is részt vett az 1830-as és 1840-es években lezajló újabb birtokszerzési hullámban, neki köszönhető Kaposújlak és Hetes családi birtokká válása. A Kaposújlak feletti dombon lévő Szarkaváron ő kezdte el a kastély építését, ami a mai napig áll és a legtöbb Somssich-emlékkel ellentétben jó állapotban van³⁶.

Pongrác neje Zichy Julianna volt, akitől négy gyermeke született. Két fia 1848-ban már nagykorú, akárcsak Johanna lányuk, aki férje halála után visszaköltözött a szüleihez. Béla nevű fiától a levéltári anyagban található egy levél, Nagy Iván szerint 1838-ban halt meg. Az birtos, hogvy a grófi rang elnyerésekor, 1845-ben már nem él, mert a rangot Pongrác és neje, valamint József, Imre és Johanna gyermekeik kapták.³⁷ A család a forradalom kitörését követően Mikén élt, egészen amíg 1849-ben egy befogadott bujdosó honvédkatonától elkapták a kolerát, amibe a család több tagja is belehalt, többek között Pongrác a feleségével és lányával együtt. A miki kápolnába temették őket, ami egy erdős részen, az általa létrehozott tó partján fekszik. A család tagjait később újratemették a miki temetőben, ahol egy szerény fakereszt jelöli nyughelyüket. A volt kápolna még áll, de meglehetősen leromlott

³⁴ U.o.

³⁵ MNL SML XIII./30. Szarkavári Somssich család iratai. 2. doboz. Egyéb.

³⁶ A kaposújlaki építményekről lásd a fényképmellékletet.

³⁷ Királyi könyvek, 196. o.

állapotban, akárcsak a helyi kastély³⁸. Pongrácot, bár politikai nézetei nem voltak a vármegyében népszerűek, tiszteletteljes emlékezéssel búcsúztatták.³⁹

Somssich Pál (1811-1888)

Somssich Miklós elsőszülött fiaként 1811-ben jött világra Pál, testvérei közül a legismertebb. Tíz éves korában Pécsre került a cisztercita gimnáziumba, majd Pesten, Győrött és Kolozsváron tanult jogot. Később nagybátyja mellett joggyakornok, majd somogyi aljegyző, táblabíró lett.

1838-ban tanulmányútra indult, a fél Nyugat-Európát bejárta⁴⁰. Apja politikától való visszavonulását követően ő vette át a helyét az országgyűléseken Somogy és Baranya vármegye követeként. Apjával ellentétben inkább a nagybátyja, Pongrác nézeteit vallotta és ő lett a Konzervatív Párt egyik vezéralakja.⁴¹ 1843-ban Somogy,⁴² 1847-ben Baranya választotta meg követévé, de hamarosan visszahívták. Ezt követően Pál visszahúzódott Somogy vármegyébe és itt folytatott aktív tevékenységet. Véssey Lajosné a róla írt könyvben számos, név nélkül megjelent publikációt neki tulajdonít, azonban ezeket sosem kötötték bizonyítottan Pálhoz.⁴³ Viszont kulturális tevékenysége kapcsán több említésre méltó is van, például a niklai Berzsenyi-síremlék létrehozására kezdeményezett országos gyűjtést, valamint a kaposvári gimnázium új épületbe való költöztetésére is helyi gyűjtést szervezett, valamint később is támogatta az iskola fejlesztését. 1921 és 1948 között az ő nevét viselte a gimnázium (mai Táncsics Mihály Gimnázium), ahol emléktáblát is állítottak a tiszteletére.⁴⁴

1860-ban Sennyei Pál, a helytartótanács alelnöke bizalmas levélben ajánlotta fel Somssichnak a baranyai főispáni tisztséget, azonban ezt a férfi nem vállalta el. A kiegyezés előtti években ő is az ország függetlenségének visszaszerzéséért harcolt és részt vett a kiegyezést megelőző

³⁸ Ld. Fényképmelléklet.

³⁹ Bucsuvételők nagyságos sárdi Somssich Pongrác úrtól szeretett első-ispányjoktól a Somogy vármegyei karoknak és rendeknek. Pest, 1930.

⁴⁰ Véssey, 49-55. o.

⁴¹ Kaposi, 85. o.

⁴² Somssich Pál beszédei. Összeáll.: Somssich Miklós. Budapest, Dr. Vajna és Bokor, 1942. 6. o. (A továbbiakban Somssich Pál.)

⁴³ Véssey, 98. o.

⁴⁴ U.o., 99. o.

országgyűlési munkálatokban is.⁴⁵ 1867-ben ő volt az elnöke a kiküldött albizottságnak, év végén ismét a delegáció tagjának választották, azonban ekkor vissza akart lépni több évtizedes közéleti tevékenységére hivatkozva. Ezt a szándékát megosztotta apjával, az akkor már idős Somssich Miklóssal is levélben, de az apa erről hallani sem akart.⁴⁶ Válaszában arra biztatja a fiát, hogy ne dobja el eddigi munkájának eredményét, valamint a köz és saját érdekében folytassa eddigi tevékenységét. Az 1869/72-es országgyűlésen Pál ismét jelen volt, ekkor érte el karrierje csúcsát, amikor is 1869-ben megválasztották a képviselőház elnökének⁴⁷. Ettől a tevékenységétől visszavonult 1872-ben, de később újra felbukkant pénzügyi és egyéb bizottságokban és kivette részét az országgyűlés munkájában is. 1886-ban a főrendi ház tagjává vált.⁴⁸

Somssich Pál rövid ideig tartó betegeskedést követően 1888. március 5-én hajnalban tüdőgyulladásban hunyt el. Halálát követően számos lapban emlékeztek meg róla és több gyászszertartást tartottak életének legfontosabb helyszínein.⁴⁹ A sörnyei sírkertben temették el, az unokaöccse, Somssich Andor által emeltetett emléktáblája Somogysárdon a római katolikus templomban a többi családtagé között található. Feleségétől, Szabó Borbálától gyermeke nem született.

Somssich János (1824-1855)

Érdemes itt röviden szólni Somssich Miklós legfiatalabb fiáról, Jánosról és életének utolsó éveiről. János is, mint akkoriban a család több tagja, katona volt, a bécsi hadmérnöki akadémián végzett. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc megosztotta a családot, János magyar oldalon katonatisztként szolgált és szép karriert futott be a Délvidéken Perczel Mór mellett: vezérkari százados, Perczel főhadsegéde, majd őrnagy lett. Ebből adódóan azonban menekülnie kellett a büntetés elől, végül Lőrinc testvére segített őt felcsempészni egy hajóra, ahol a határig bújtatták egy ládában a hajón utazó titkosrendőrök elől. A határig tartó hosszú, ládában töltött út megviselte és rövidesen meghalt⁵⁰. Jacksonville-ben temették el,

⁴⁵ U.o., 129. o.

⁴⁶ Véssey, 143. o.

⁴⁷ Somssich Pál, 10. o.

⁴⁸ U.o., 199. o.

⁴⁹ MNL SML XV./78. S Somssich Pál gyászjelentése

⁵⁰ Kaposi, 84. o.

mivel a családnak nem engedélyezték a hazahozatalát. A somogysárdi templomban az alábbi sírfelirat Rrzi emlékét: ÁSomorú emléke néhai Sárdi Somssich Jánosnak, ki életének 31. évében északamerikai Florida tartomány Jakszonville városában Karácson hava 9. napján 1855. esztendRben meghalt. Béke legyen ott nyugvó porainak, melyeknek hazaföldre hozatásatul tiltattak kesergR szülRiö⁵¹.

Birtoklástörténet

Ha összehasonlítjuk a Somssich család 18. és 19. század eleji birtokállományát, érdekes képet láthatunk. A család az 1730-as évekig nem rendelkezett somogyi tulajdonnal, ellenben száz évvel késRbb csaknem a megye egész területén voltak szétszórva birtokaik⁵². A birtokszerzés több módját is választotta a család, és ahogy az eredménybRl is látszik, igencsak sikeresek voltak benne. Az alapot a királyi adományok adják, amiket a család különbözR tisztségekkel és tettekkel érdemelt ki. Emellett intenzív birtokszerzR politikát is folytattak, egyrészt hagyatékok megszerzésével, másrészt ügyes házasságok bonyolításával.

Ahogy az már fentebb, a genealógiánál is szerepel, a család származási helye Horvátország, Turopolje és Varasd környéke. A török hódítás miatt sok család húzódott idRvel északabbra, valamint vett részt a törökellenes harcokban⁵³. A Somssich család is esetében is tudunk ilyen személyrRl, Somssich Miklósról, aki 1671-ben csáktornyai várnagy lett. A család ekkoriban Zalában rendelkezett birtokokkal, az 1730-as évekig nem jelentek meg Somogyban. A nagy birtokszerzés kezdete Somssich Antalhoz fRzRdik, aki 1736 és 1748 között az alispáni tisztséget is viselte Somogy vármegyében. Ekkoriban Pathon lakott, ami ugyan még Zalában volt, de elég közel ahhoz, hogy el tudja látni Somogy vármegyei feladatait, valamint jól megközelíthetRek voltak a zalai Somssich-birtokok is.

1741-ben nyert királyi adományt Sárd és Simonfa falvakra, melyek közül az elRbbi késRbb a család központjaként is funkcionált. Ugyanekkor szerezte meg Kadarkút és Csákány egy részét is, az adományt 1757-ben megerRsitették⁵⁴. Egy másik nagyobb területet szerzett meg Antal a Somlyay-Faiszy és Koroknyay-hagyatékokból vásárlások és bérleti szerzRdések

⁵¹ Ld. Fényképmelléklet.

⁵² A köznemesség társadalmi kapcsolatainak térbelisége. In: Szijártó M. István: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségrRl. Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2006. 33. o.

⁵³ Kaposi, 59. o.

⁵⁴ U.o., 61. o.

útján⁵⁵, így ezen a részen a kezébe kerül Kadarkút, Gige és Viszló egy része, valamint Bárdudvarnok Kopaszhegypuszta és Mike⁵⁶. A férfi 1779-es haláláig nagyjából 30000 hold földet szerzett a családnak, ami a helyi birtokállomány nagy százalékát adja.

Leszármazottai gondos birtokpolitikájának köszönhetően a Somsich-földek virágzásnak indultak. Halála után a birtokokat rövid időn belül újraosztották, József fia két nagy birtoktestet szerzett meg: a sárdit (Sárd, Nagybjom, Csákány, Balogd, Kak-Lencsen, Lók-Koroknya tartozott ide) és a zselicit (Mike, Inakod, Szentkirály, Simonfa, Zsipfalva, Kisbjom, Bessenyő tartozott ide). József testvére, Antal birtokai Kadarkút és Csertő környékén terültek el⁵⁷. Lentebb a főbb települések története részletesen is szerepel. Fontos azonban előbb még szót ejteni a grófi címet elnyerő Somssich Jánosról, aki vásárlásokkal az 1840-es években bővítette nagy arányban a családi birtokállományt. Az ő szerzeményei voltak Babócsa tartozékaival (Rinyaújnép, Somogyaracs, Patosfa), Kivadár, Bodvica, Hetes, Kaposújlak⁵⁸.

Mindenképpen érdemes Somogysárrdal kezdeni a birtokok leírását. Ez az egyik legelső Somssich-birtok a megyében és maga a család is központjává emelte. De hogyan is nézett ki Sárd a Somssichok megérkezésekor?

A falu a török hódoltság alatt is lakott település volt, az 1740-es évek összeírásai alapján 350-400 lakosa lehetett ekkoriban⁵⁹. Az új birtokos fejlesztéseinek köszönhetően gyarapodott a lakosságszám. 1757-ben megerősítették az adományt és a település mezővárosi rangot kapott, évi négy országos vásár tartásának engedélyezésével. Somssich Antal nagy építkezésekbe kezdett, egyrészt ekkoriban kezdték el a sárdi kastély építését, ami a mai napig a település központjában áll. A tervezés és építkezés 1755 és 1760 között zajlott, eredménye pedig egy szép barokk stílusú, 31 lakóhelyiséggel ellátott kastély lett⁶⁰. Ugyancsak ekkor épült (1755 és 1758 között) a kastéllyal szemközt álló római katolikus templom, ami szintén a mai napig megmaradt, részben Antal végrendeletében tett intézkedéseinek köszönhetően, ugyanis

⁵⁵Kaposi, 62. o.

⁵⁶ Vasdényey Imre: Írások a birtokok és birtokosok Somogyvármegyében. Kaposvár, 1922. 9-32. o.

⁵⁷ Kaposi, 71. o.

⁵⁸ u. o.

⁵⁹ Szántó László: Somogysárd. Budapest, 2002. 16. o. (A továbbiakban Somogysárd.)

⁶⁰ U.o. 126. o.

alapítványt hozott létre a templom fennmaradása érdekében. A templom nemrégiben történt felújítása következtében remek állapotban van, és Rrzi az itt eltemetett Somssichok emlékét⁶¹.

Antal halála után legkisebb fia, József kezébe került a sárdi birtok, aki folytatta apja tevékenységét. Az uradalomban kiterjedt majorsági gazdálkodás folyt, valamint orvos és ferences káplán is volt az udvarában. 1801-ben megerősítették a település 1757-ben elnyert mezővárosi kiváltságát⁶².

1800-ban egy helyi insurgents zendülés alkalmával a kastélyt feldúlták, kifosztották. Kevésen múlt, hogy a Somssich család egyik tagjának sem esett baja. A zendülők híre az elRzR napi nagybajomi pusztítások okán hamarabb ért a településre, ezért amikor a templomtoronyból látták az érkezésüket, a család egy hintón elmenekült. A felkelők azonban kifosztották a kastélyt és a kápolnát, az istállóban talált lovakat pedig leszúrták, a család nemeslevelét felaprították. A zendülők rövidesen Kaposváron megadták magukat, ahonnan az elrabolt javak nagy része visszakerült⁶³.

Újabb átalakításra Somssich Miklós vezénylete alatt került sor 1911-ben, amikor a tetRrben kilenc új lakószobát hoztak létre és a homlokzatot is átalakították neobarokk stílusban. A kastély 20. századi története szerencsésen alakult, végig használatban volt és az 1960-as évek végén fel is újították, 1978 óta védettséget élvez. A kastélyhoz egy nagy, értékes fákkal betelepített park és díszkert is tartozik⁶⁴.

A család késRbbi másik nagy birtokközpontja Mike lett. A birtokot Somssich Antal szerezte meg sok más területtel együtt a 18. század közepén, de az itteni kastély és mauzóleum építése Somssich Pongrác 19. századi tevékenységéhez köthetR. í építtette a kastélyt a település központjában, ahová élete végéig visszavonult. A kastély még ma is áll, de nagyon leromlott állapotban, üresen. A századfordulóról származó ismertetés szerint a család ezen lakhelyén is Rriztek római és honfoglaláskori leleteket⁶⁵. A kastélytól nem messze, egy mesterséges tó partján található a család mauzóleuma. Az építmény a növényzettRl nehezen megközelíthetR,

⁶¹ A kriptáról készült képek a fényképgyűjteményben találhatóak.

⁶² Csánki, 146. o.

⁶³ Csánki, 504. o., Kaposi, 72. o.

⁶⁴ Somogysárd, 128-129. o.

⁶⁵ Csánki, 110. o.

jelenleg üresen, elhagyatottan áll. A család maradványait áthelyezték a település temetőjébe, ahol egy egyszerű fakereszt alatt nyugszanak.

Mikében is fontos építő tevékenységet kezdett Pongrác. A település ekkoriban érte el a mezővárosi rangot és kapott engedélyt évi hat vásár tartására, valamint két alkalommal telepítettek be németeket a településre. A miki iskola létrehozása szintén a későbbi gróf nevéhez fűződik. Az első iskolát 1838-ban hozta létre a család⁶⁶.

Kaposújlakot Somssich Pongrác szerezte meg 1824-ben fivére, Miklós segítségével⁶⁷. A település közel esik Kaposvárhoz, az akkor már vármegyei székhelyhez, ami megkönnyítette Pongrác vármegyei tisztségeinek ellátását. A település feletti dombon (ismert nevén Szarkavár) építette fel a középkori maradványok mellett a klasszicista stílusú családi kastélyt, amihez egy kápolna és később mauzóleum is társult. 1885-ben fia, József bővítette a kastélyt eklektikus stílusban és a középkori vár maradványaira tornyot emeltetett. A kastély ma újra lakott, jó állapotban van. Közvetlenül mellette található a kis kápolna, ahol nemrég még a helyieknek tartottak misét. A kápolna falán lévő kis tábla tanúskodik arról, hogy ez még Somssich Pongrác életében elkészült és az ő, valamint fia, József nevéhez fűződik. A kápolna oltára már József és felesége, Carolina nevét viseli a szépen kidolgozott családi címerrel együtt: COMES JOS. SOMSSICH ÿ ET UXOR ÿ CAROLINA ÿ 1888. JULII. 14. A felirat miatt kérdések merülnek fel József házasságával kapcsolatban, ezt a genealógiánál tárgyalom.

A kastélytól pár száz méterre található a mauzóleum, amit József emeltetett elhunyt feleségének, Amáliának 1874-ben. A mauzóleumhoz egy fákkal szegélyezett út vezet, maga az épület sokáig pusztult, de nemrég újították fel és remek állapotban van.

Babócsát Somssich János vagy más adatok szerint fia, Adolf vásárolta meg 1842-ben Rinyaújnép, Somogyaracs és Patosfa tartozékokkal. Korábbi földesura Végh István volt⁶⁸. Somssich Adolf és Béla vette birtokba az 1820-ban készült kastélyt, azonban 1880-ban Somssich Viktor építtetett még egyet a településen. A régebbi kastély a településen a mai napig áll, bár megsínylette a második világháborút, középső része ekkor elpusztult. Somssich

⁶⁶ Somogy megye kézikönyve. Főszerk.: Izmenyi Éva-Nagy Jenő-Dr. Troszt Tibor. Magyarország megyei kézikönyvei 14. Szüv-Ceba Kiadó, 1998. 697. o.

⁶⁷ MNL SML XIII./29. 10. doboz. Somssich Miklós és Pongrác kötelezvénye Pongrácz Aloysiusnak a kaposújlaki birtok árának megtérítéséről.

⁶⁸ T. Mérey Klára: Babócsa története a szabadságharc leverésétől 1918-ig. In: Babócsa története. Tanulmányok a község történetéről. Szerk.: Dr. Magyar Kálmán. Babócsa, 1990. 255. o.

Bélának itt egykor hatalmas könyvtára, régi bútorai, porcelánjai és 18. századi leletei voltak⁶⁹. Sajnálatos módon azonban ezekről az értékekről a nagymértékű iratpusztulás okán csak néhány szószavú feljegyzés áll rendelkezésünkre. A katolikus templom több részletében is látszik a néhai birtokosok emlékét. A család nevéhez fűződik az 1790-ben épült templom új színpaddal való bővítése, valamint Somssich József 1889-ben egy olajfestménnyel tette még szebbé a templomot. A helyi családi kriptá szintén itt található.

Hetes szintén 1842-ben került a család birtokába a fiatalabb grófi ágon, Somssich Pongrác vásárlása révén. Az itteni kastélyt először 1880-ban Imre bővítette, majd itt alakították ki a ma is működő általános iskolát, aminek elődje a Somssich Imre által 1896-ban alapított iskola volt, ennek emlékére az intézmény ma is az alapító nevét viseli. 1847-ben Pongrác országos vásárokat tartására nyert jogot⁷⁰.

A családi birtokok és kastélyok óriási károkat szenvedtek el a második világháborúban. Kaposújlak-Szarkaváron a kastély kertjében alakították ki internálótáborát, Babócsa és Somogyárd kastélya pedig súlyos károkat szenvedett a bennük rejtett értékes irattal és tárgyakkal együtt. 1945 után a volt Somssich birtokokat államosították, néhány szerencsés esetben a volt családi épületeket hasznosították, máshol azonban a mai napig pusztulnak (ha még egyáltalán állnak) és csak idő kérdése, mikor válnak végképp használhatatlanná.

A család címere

Kutatásom során számos címeres emlékekkel találkoztam a család levéltári anyagában, valamint a volt Somssich-birtokokon fennmaradt tárgyi emlékeken. Ezeket összevetve a korábbi szerzők munkáival igen érdekes felfedezést tettem, ezért úgy gondoltam, érdemes ennek az ismertetésére egy külön fejezetet szentelni.

Az első címereslevelet 1716-ban kapta Miklós csáktornyai várkapitány három fia, Pongrác, Péter és Mátyás⁷¹, 18. századi nemességük megújítására⁷². A címerrel különböző leírások születtek, az ábrázolásokon a jelképek többsége megegyezik, az eltéréseket lentebb tárgyalom.

⁶⁹ Csánki, 37. o.

⁷⁰ U.o., 77. o.

⁷¹ MNL SML, XV./22. Mohács utáni oklevelek és magánszemélyek diplomáinak gyűjteménye. A Somssich család címereslevele, 1716. A második világháborús iratpusztulást követően ez az egy oklevele maradt meg a családnak.

⁷² Királyi könyvek, 196. o.

Nagy Iván Magyarország nemes családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal című művében a következőképpen írja le a családi címet: „A család címere a kerekded paizs kék udvarában zöld halmon arany korona, azon hátulsó lábaira hátra felkondorított kettős farkú, nyitott torkú, és kiöltött piros nyelvű oroszlán ágaskodik, első jobb lábával három nyilat tartva, hegyeikkel fölfelé.”⁷³

Ugyanezen címer leírása a Nemzeti zsebkönyvben a következőképpen hangzik: „Egy álló kék vitézvért, alján zöld halommal és az ezen nyugvó arany koronán emelkedő tátott torkú, kivetett veres nyelvű, hátra emelt kétágú farkú s jobb markában három ezüsthégyű és veres tollú, lefelé fordított nyilat tartó természetes színű oroszlánnal. A vértelen felől grófi párt, s ezen arannyal szegett, biborral bélelt arany lánczon függő nyakélességgel díszített és grófi szokás szerint egyenesen helyezett lovagsisak van, melynek arany koronájából a vért oroszlánya tűnik növekedve elő. A sisak csúcsáról a vért aljáig jobbról ezüst, balról arany, amott veres, itt kék összhangzólagos visszfordulatú takarók ömlenek gazdagon alá s díszesen ékesítik az egészet.”⁷⁴ A mű szerint ugyanez a címer szerepelt az 1813-as grófi címet adó oklevélen is, kivéve a pajzstartókat: 1813-ban két ágaskodó, hátratekintő arany oroszlán tartja mellső lábával a pajzsot.

Az 1716-os adománylevelet jelenleg Kaposváron őrzik a levéltár⁷⁵. Az évszázadok során szerencsés módon nem károsodott a címerábrázolás és a függőpecsét, viszont az írás elhalványodott, több helyen kikopott, emiatt nehezen olvasható. Viszont fennmaradt több hiteles átirata is az oklevél szövegének, ami megkönnyíti a kutatást⁷⁶. A III. Károly nevében kelt oklevelet 1716. február 4-én bocsátották ki Bécsben, Somssich Pongrácz, Péter, Mátyás és fia István részére. A címereslevelet a család a harci érdemeiért kapta. A címer ábrázolása a következő: kerek pajzson kék mezőben, zöld dombon három lombos aranykoronán ágaskodó kétfarkú, nyelvét kiöltő arany oroszlán. Jobb mellső lábával három, vörös hegyű és tollú nyilat tart hegyeikkel lefelé. A pajzson rostélyos sisak van, rajta a címer ábrázolása, azaz az arany korona, fölötté növekvő kétfarkú arany oroszlán a három lefelé fordított nyíllal, a sisaktakaró jobb oldalon kék-arany, balról vörös-ezüst színű.

⁷³ Nagy Iván, 300. o.

⁷⁴ Magyar nemzeti zsebkönyv. I. rész: főrangú családok. Szerk. Fejérváthy László. Budapest, Magyar Heraldikai és Genealógiai társaság, 1888. 216. o.

⁷⁵ Ld. Fényképmelléklet.

⁷⁶ MNL SML Nobilitaria, Somssich, 77. o.

A család a 18-19. század folyamán többször kapott adományokat. Először az 1740-es években⁷⁷ Mária Teréziától a későbbi családi birtokközpontot, Sárdot (ma Somogysárd) kapta meg Somssich Antal, ettől kezdve volt használatban a Saárdi elnevezés. A 19. században (1813. és 1845.) a család két ága is kapott bárói (1812 és 1845), majd grófi rangot (1813 és 1842), sajnálatos módon azonban több címeres levél - a fent említett 1716-os példányt leszámítva - nem maradt fenn.

Már a fent említett példáknál sem egységes a leírás, ezért további két forráscsoportot vizsgáltam meg. Egyrészt nagy mennyiségben található a családi címet igényes kidolgozásban megjelenítő pecséttel ellátott irat a családi levéltárban⁷⁸, valamint Somogy megye több pontján maradtak fenn családi kastélyok, síremlékek ábrázolásain, kutatásom során ezeket elemeztem.

A levéltári anyagban leginkább Somssich Pongrác címerei maradtak fenn. Ez megegyezik a családi címerrel, azonban két változata maradt fenn. Az első 1824-ig használta, ez kidolgozásában rosszabb minőségű, mint a későbbi. A második pecsét már 1825-ből való, abból az évből, amikortól Pongrác somogyi alispán lett, valószínűleg emiatt váltott új, jobb kidolgozású pecsétre⁷⁹. Ugyanitt található testvére, Miklós pecsétje is egy Kaposújlak megvásárlásával kapcsolatos kötelezvényen Pongrácé mellett, ez ugyanaz a pecsét, mint a testvéréé. A további levéltári anyagban sincs nyoma címertörésnek vagy címerváltozatoknak, az összes pecséttel ellátott iraton ugyanez a címer szerepel. Itt említeném meg, bár igazából a másik csoporthoz tartozna, a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára üvegablakain megjelenő címeres ábrázolásokat, amelyek között szerepel a Somssich családé is. A már 20. századi ábrázoláshoz a családtól kértek címerábrázolást, ami felkerült az egyik ablakra, ez megegyezik az 1716-os oklevélben szereplővel⁸⁰.

Kicsit változatosabb képet mutat a címeres emlékek másik csoportja. Ebben a csoportban két helyszín különösen fontos. Az egyik Kaposújvár-Szarkavár, a korábbi Somssich kastély, kápolna és mauzóleum helyszíne, valamint Somogysárd, a családi központ, ahol a kastély

⁷⁷ 1741-es és 1746-os dátum is szerepel.

⁷⁸ MNL SML. XIII./29. Saárdi Somssich család iratai, XIII./30. Szarkavári Somssich család iratai.

⁷⁹ MNL SML XIII./29. Saárdi Somssich család iratai. 9. doboz 1. csomó

⁸⁰ Zoltán Grösz-Erzsébet G. Grösz: Die Glasfenster des Archivs von Somogy. Adelswappen an den Glasfenstern des Komitatsarchivs von Somogy. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 2000. 131. o.

homlokzatán és a templomban található Somssich emlékeken örökítették meg a családi címerhasználatot.

Kaposújlakon a kastély hátsó bejáratának homlokzatán és a kápolna oltárán található családi címer. A kastély ezen részét Somssich Pongrác építtette. Csücskös talpú pajzsban hármashalmon ötágú korona található, rajta áll az oroszlán a három nyíllal, azonban ezt már, mint később majd láthatjuk, nem egyedileg, egy farokkal ábrázolták. A pajzs fölött rangjelölő korona, a grófi kilencágú található. A kastély melletti kápolna oltárát Somssich József, Pongrác fia készítette, ez a címer díszítésben sokkal gazdagabb, mint a kastélyé. Ismét a hagyományos, kétfarkú oroszlán szerepel az ábrázoláson, a pajzs felett rangjelölő korona, felette pedig a korábban már látott díszítések: rostélyos sisak, korona, a címerből átvett kétfarkú oroszlán és a három, hegyével lefelé fordított nyíl, valamint a sisaktakarók.⁸¹

Somogysárdon szintén a kastély homlokzata és a templomi kriptáé címeres emlékekkel. A kastély homlokzatán lévő címer erősen kopik, de még jól kivehető rajta a megszokott koronán álló kétfarkú oroszlán, ezúttal domb nincs a korona alatt és a három nyíl is hegyével felfelé áll.

A templom ábrázolásai arra engednek következtetni, hogy az addig egységes címerhasználat Miklós és Pongrác életében változhatott meg, ugyanis, amint a kaposújlaki emlékek esetében látszik, Pongrác fia követte a családi hagyományt és a nyilakat hegyükkel lefelé ábrázolta, de pont az ellenkezője mondható el Miklós leszármazottairól, akik mind hegyükkel felfelé ábrázolták a nyilakat a címerükben. Miért volt szükséges ez az apró, ám annál következetesebb változtatás? Több okuk is lehetett címerváltozatok alkalmazására, azonban erről írásos dokumentum nem maradt fenn. Lehetséges, hogy, mivel mindketten fontos tisztségeket viseltek, megkülönböztetésül alkalmazták ezeket. Lehetséges az is, hogy a reformkori politikai ellentétek miatt kívántak megkülönböztető jelet létrehozni. És természetesen ezen kívül is szóba jöhet több érv, de igazából egyik sem bizonyítható. Véleményem szerint leginkább az első magyarázat állja meg a helyét. Miklós és Pongrác szinte azonos időben kerültek olyan pozícióba, ami megkövetelhetette megkülönböztető címer alkalmazását. A leszármazottainak többsége ugyan nem került hasonló pozícióba, de apjuk, nagyapjuk szokásait vehették át, mivel ekkoriban már volt némi térbeli távolság a két ág között.

⁸¹ Ld. Fényképmelléklet.

Kitenkintés

Kutatásom során igyekeztem fellelni azokat a még megmaradt írásos és tárgyi emlékeket, amelyek a mai ember rendelkezésére állnak. Jelen dolgozat azt igyekezett bemutatni, hogy miként is alakult ennek a neves családnak a története Somogy vármegyében és azon túl abban a nagyjából másfél évszázadban, amíg az ismeretlenségből országos hírnévig jutottak.

A 20. század elején a Somssichok számos fényűző lakhellyel rendelkeztek a megyében, ekkor került sor például a sárdi kastély renoválására és bővítésére. Korabeli leírások alapján a család óriási, ritka könyvtárjainak, értékes porcelánokkal és antik remekekkel rendelkezett, ezek igazán szép látványt nyújthattak. Somssich Pál halálát követően azonban már nem emelkedett ki olyan személy a családban, aki felmenőikhez hasonló tekintélyt tudhatott magáénak. Ennek ellenére a család története itt nem ért véget, utódaik szép számmal élnek ma is Magyarország különböző pontjain és a világ számos részén.

De mi történt Somogyban? A második világháborút követően több csapás is érte a családot. Babócsai kastélyuk középső része elpusztult, hasonló sorsra jutott a somogysárdi levéltár - bár maga a kastély állva maradt -, és még folytatódhatna a felsorolás. Somssich Pál unokaöccse, a legutolsóként Sárdon maradt Miklós lett a tanúja annak, ahogy 1945 után a hatalmas családi birtokok a földosztás áldozatául estek, a valaha fényűző kastélyok jobb esetben megfelelő kézbe kerültek, ami elősegítette a fennmaradásukat. A mai kép ennél sokkal borúsabb. Több építészeti emlékről már csak néhány fénykép maradt fenn, amik bizonyítják, hogy valaha léteztek. Néhány reményteljes kivételtől eltekintve összedőlés határán álló kastélyok és romladozó, feldúlt kripták közül még meg valamennyit építtettek és korábbi tulajdonosuk valaha volt gazdagságából és nagyságából.

Felhasznált irodalom és levéltári forrásjegyzék

A királyi könyvek : jegyzéke a bennük foglalt nemesség czim, czimer, elřnév és honosság adományozásoknak, 1527-1867. Szerk.: Illéssy János-Pettkő Béla. Budapest, Heraldika Kiadó, 1998.

A köznemesség társadalmi kapcsolatainak térbelisége. In: Szijártó M. István: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2006.

A Somssich-család levéltárának és könyvtárának pusztulása Sárdon a második világháborúban. In: Kanyar József: Múzsáknak szentelt kies tartomány. Tanulmányok Somogy múltjéről történetéről (XVIII-XX. Század). Somogyi Almanach 36-40. szám. Kaposvár, 1983.

Bucsuvételők nagyságos sárdi Somssich Pongrác úrtól szeretett első al-ispányjoktól a Somogy vármegyei karoknak és rendeknek. Pest, 1930.

Kaposi Zoltán: Egy középbirtokosi família 100 éve Somogy vármegyében. (A Somssich család felemelkedése.) In: Somogy megye múltjából. Szerk.: Szántó László. Levéltári évkönyv 33. Kaposvár, 2002.

Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Budapest, Grill. K. Könyvkiadó vállalat, 1915. 9. kötet

Magyar nemzetségi zsebkönyv. I. rész: főrangú családok. Szerk. Fejérfataki László. Budapest, Magyar Heraldikai és Genealógiai társaság, 1888.

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Budapest, Helikon Kiadó, 1988. X. kötet.

Dr. Reiszig Ede: Somogy vármegye községei. In: Somogy vármegye. Szerk.: Csánki Dezső. Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiája 15. kötet. Budapest, Apolló Rt., é.n.

Somogy megye kézikönyve. Főszerk.: Izményi Éva-Nagy Jenő-Dr. Troszt Tibor. Magyarország megyei kézikönyvei 14. Szüv-Ceba Kiadó, 1998.

Somssich Pál beszédei. Összeáll.: Somssich Miklós. Budapest, Dr. Vajna és Bokor, 1942.

Szántó László: Somogysárd. Budapest, 2002.

T. Mérey Klára: Babócsa története a szabadságharc leverésétől 1918-ig. In: Babócsa története. Tanulmányok a község történetéről. Szerk.: Dr. Magyar Kálmán. Babócsa, 1990.

Vasdényey Imre: A régi birtokok és birtokosok Somogyvármegyében. Kaposvár, 1922.

Véssey Lajosné Somssich Agath: Somssich Pál élete és működése. Budapest, Dr. Vajna és Bokor, 1944.

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára XIII./29. Saárdi Somssich család iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára XIII./30. Szarkavári Somssich család iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Nobilitaria, Somssich

1. számú melléklet: genealógiai táblák és birtokviszonyok

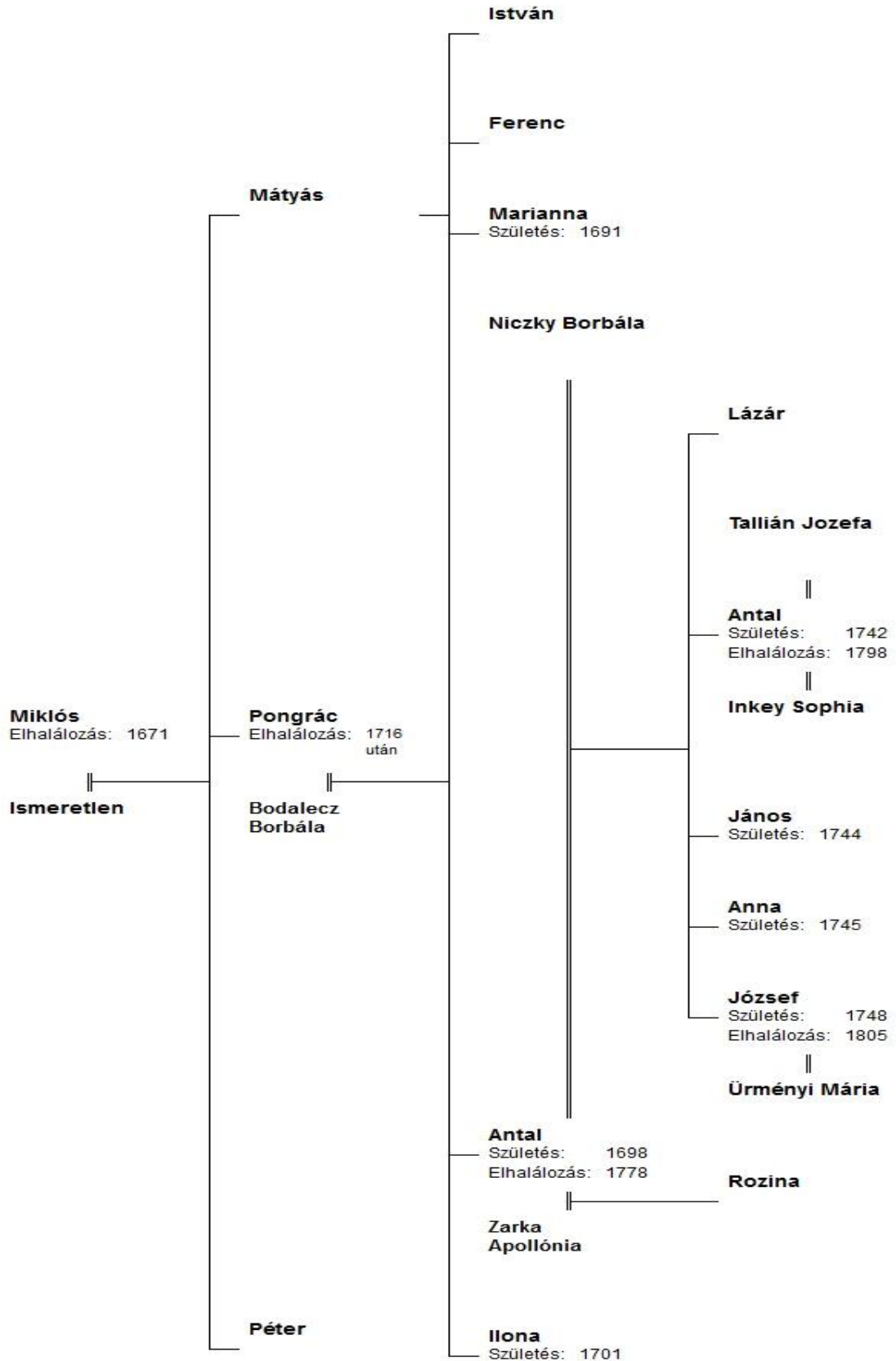
I. Az első generációk

II. Somssich Antal (1742-1798) leszármazása

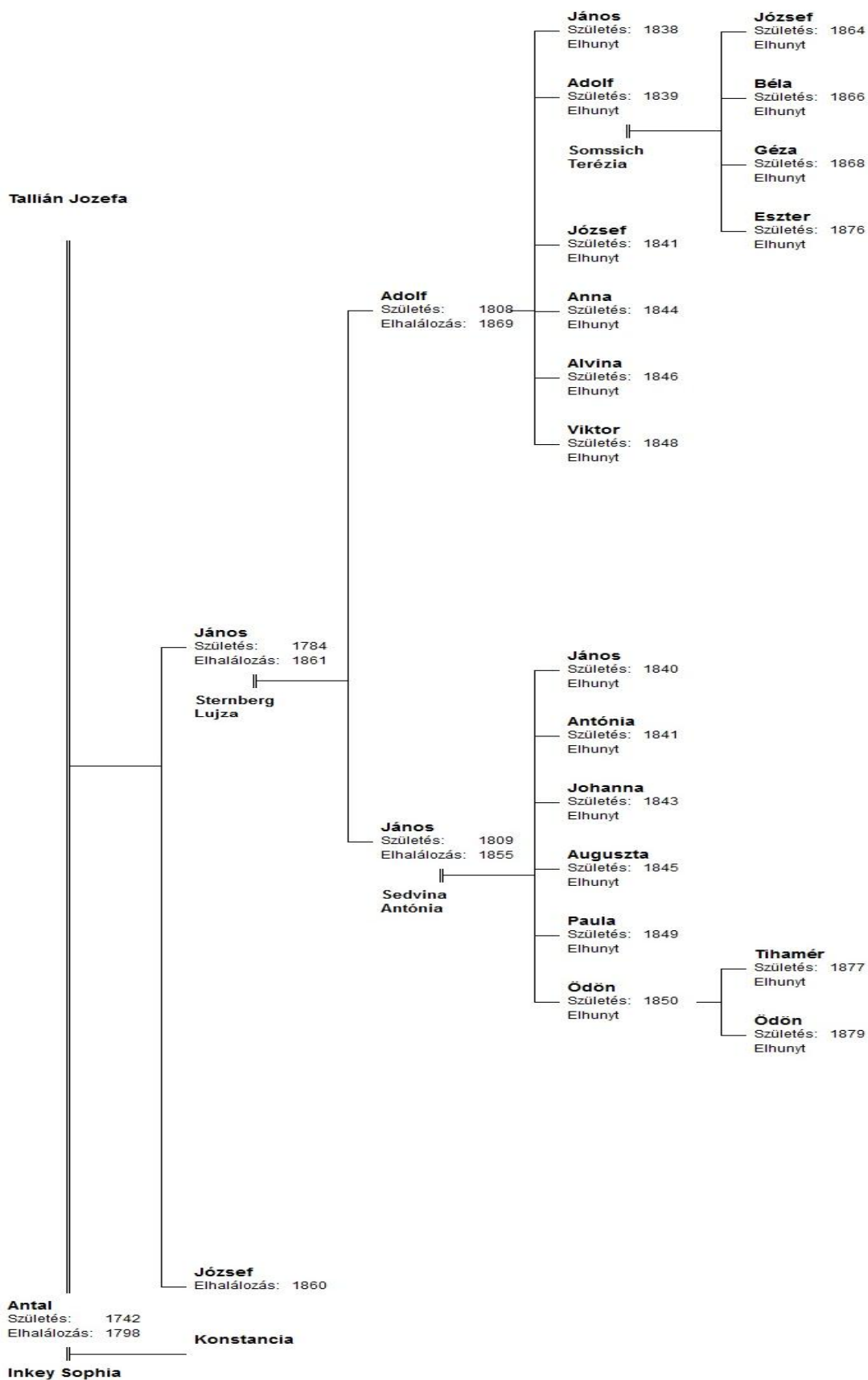
III. Somssich József (1748-1805) leszármazása

IV. A Somssich-birtokok megoszlása Somogyban (forrás: Szijártó M. István: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről)

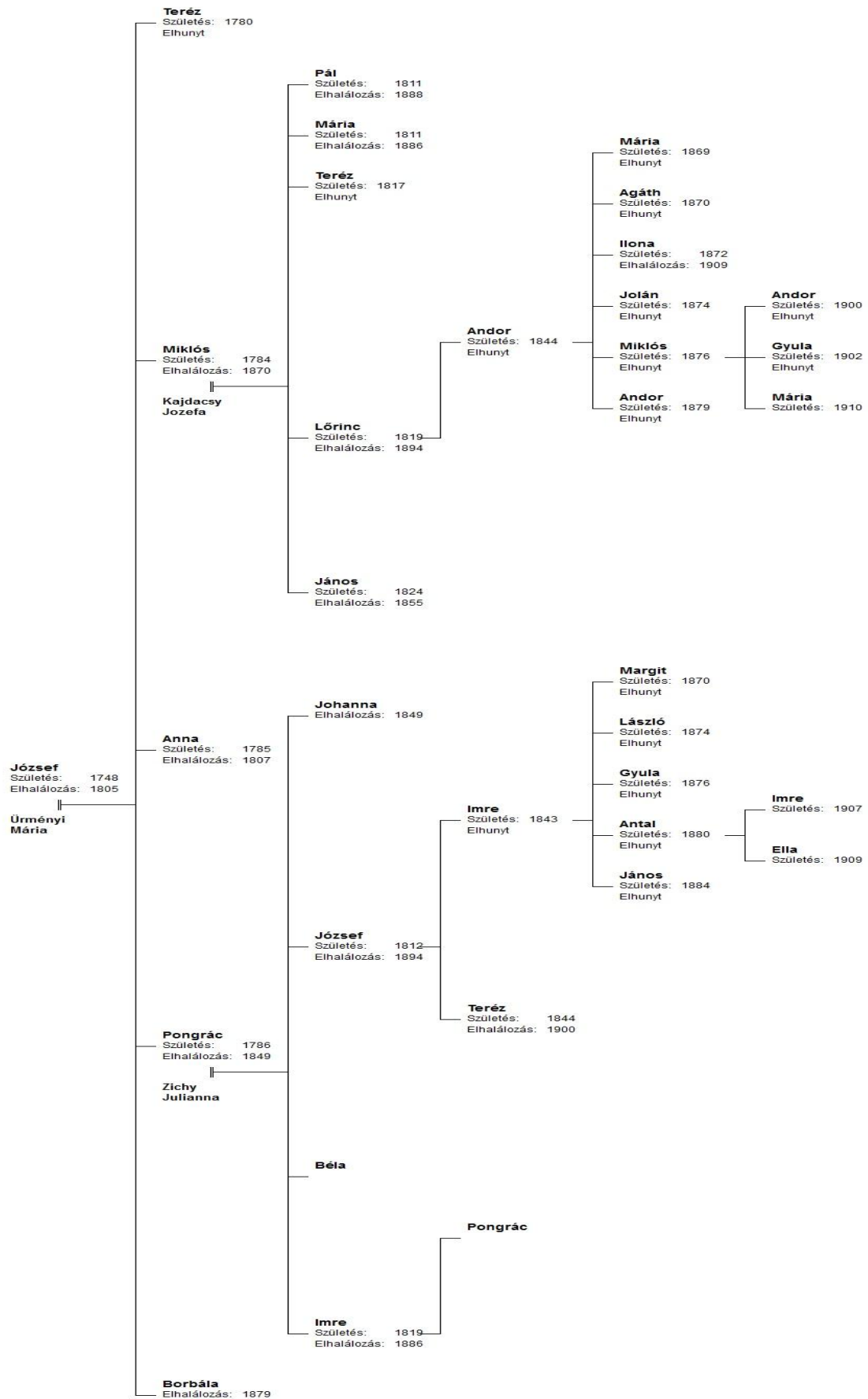
Miklós leszármazottai

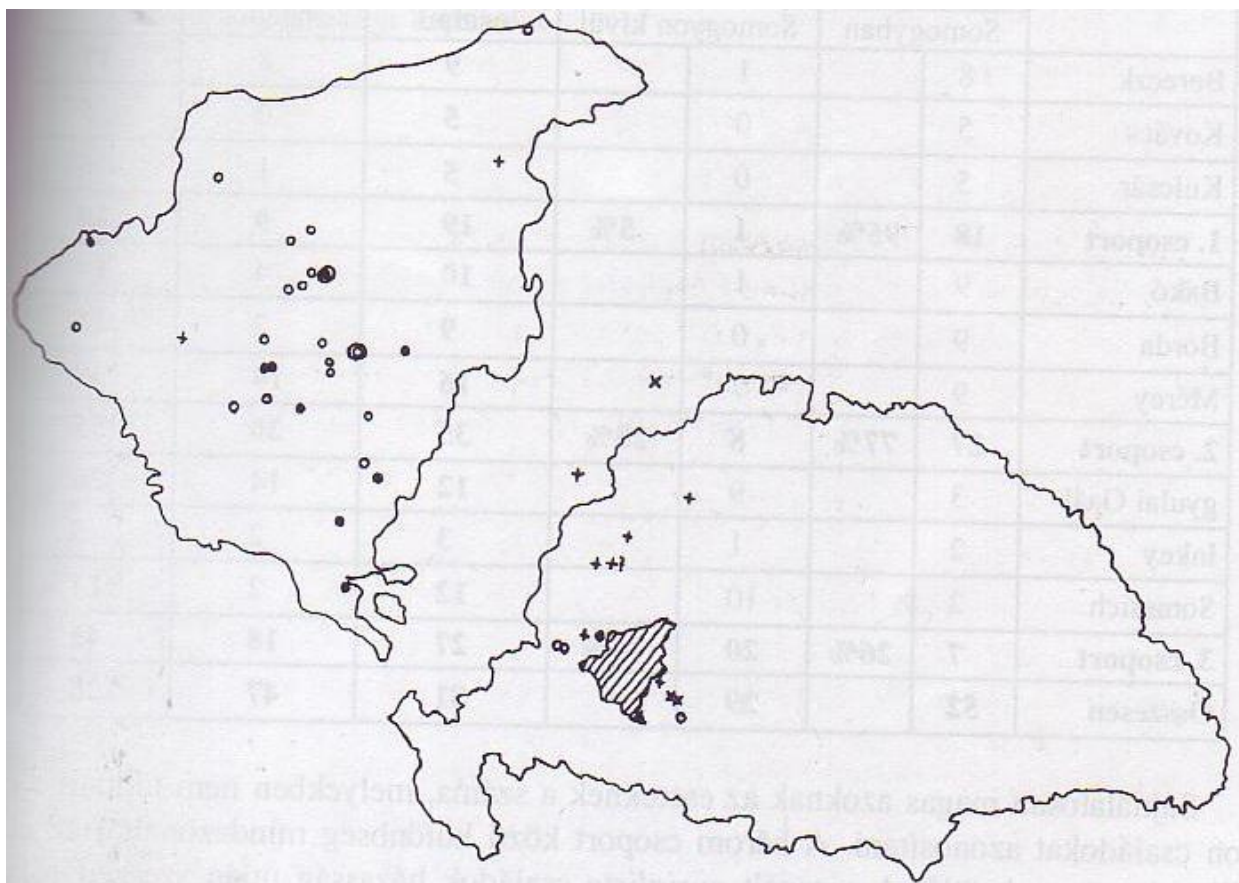

Antal leszármazottai

József leszármazottai

A Somssich birtokok megoszlása

2. számú melléklet: fényképek

1. kép: Szarkavári kastély
- 2-3. kép: Szarkavári kápolna oltára
4. kép: Mikei kastély
5. kép: Mikei kápolna
6. kép: Somssich Miklós síremléke a somogysárdi templomban
7. kép: Somssich János síremléke
8. kép: A Somssich-kripta a római katolikus templomban Somogysárdon
9. kép: Az 1716-os címeres levél
10. kép: Somssich Antal portréja
11. kép: Somssich Miklós portréja
12. kép: Somssich Pongrác portréja
13. kép: Somssich Pál portréja

1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

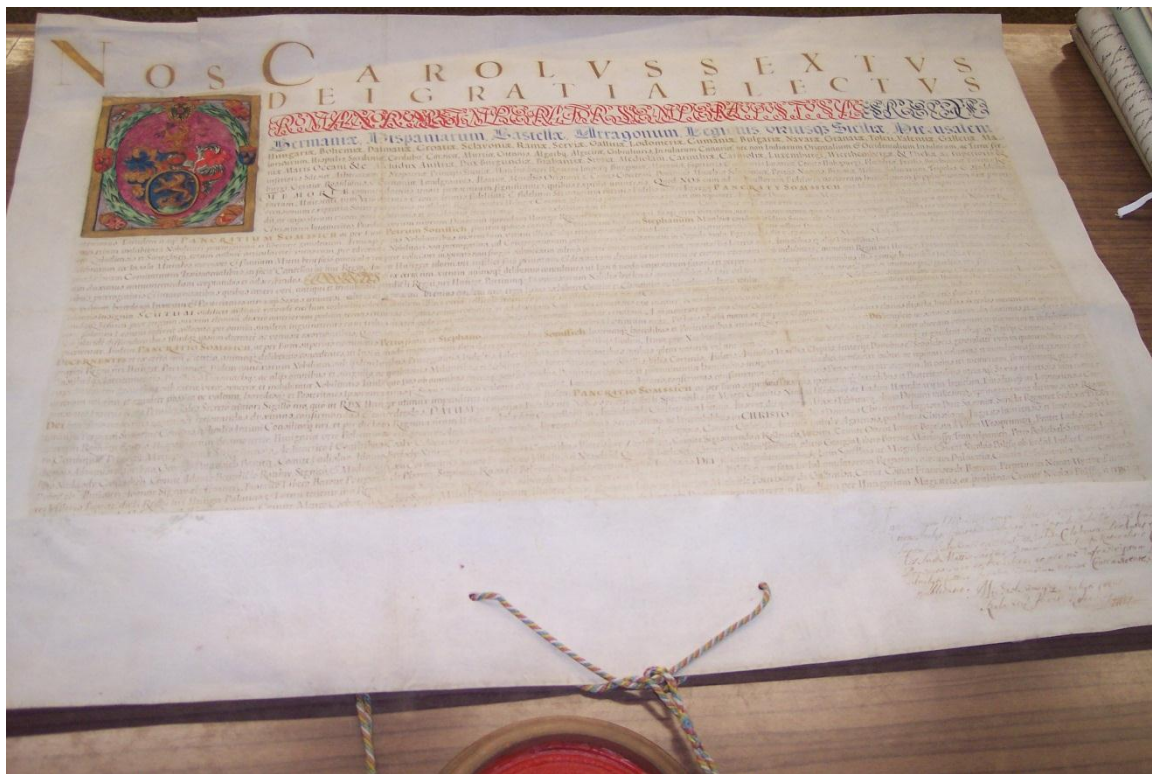
6. kép

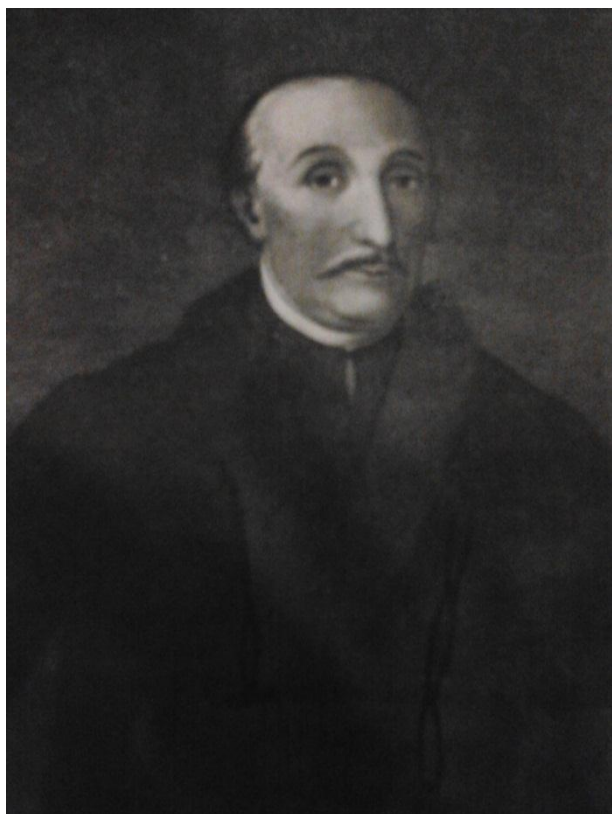
7. kép

8. kép

9. kép

10. kép

11. kép

12. kép

13. kép